



# A BANDITÁK





#### Fura és csodálatos

Az óramutató járásának megfelelően fent balról: a San Giovanni tornya, amelyet a spanyol gyarmatosítók építettek a 17. század vége felé; egy elfogott szárd bandita 1901-ben; Cala Luna, az egyik, olasz és külföldi turisták által kedvelt tengerpart a sok közül; fegyvert viselő falusi asszonyok egy hegyi faluban 1908 körül

# KORA

Szardínia szigete politikailag Olaszország része, de nyelvében, kultúrájában különbözik tőle. Lakói a történelem során mindig lázadók voltak és nem tűrték a korlátokat. **Antonio Melechi** bemutatja, miként alakult ki a hírhedt hegyi pásztor banditák társadalma és milyen örökséget hagytak maguk után



Az 1920-as évek elején, amikor D. H. Lawrence rövid kirándulásra indult Szardíniára, Olaszország második legnagyobb szigetére, olyan helyet keresett, amely „kívül esik a civilizált világ körein”. A szigetre érkezve az író úgy érezte, „furcsa és csodálatos” világba került. A szárdok vadnak és kiismerhetetlennek tuntek, felélesztették benne a „vérrokonság kényelmetlen érzését”. Szardínián mintha az ösztönök keltek volna életre, amiért talán a sziget erőszakos múltja a felelős.

A Földközi-tenger nyugati medencéjének középső részén elhelyezkedő sziget mind Afrikához, mind Olaszországhoz közel fekszik. Az ókorban a sziget Karthágótól Rómához került, majd a középkorban Pisa és Spanyolország uralta, míg végül a 18. század elejére a ma Délkelet-Franciaországban és Északnyugat-Olaszországban fekvő Savoya hercegeinek kezére jutott. Mivel túl távol fekszik a kontinentstől ahhoz, hogy az Európát bejáró angol turisták utazásainak célpontja legyen, Szardíniát csak a 19. század közepén kezdték látogatni az angolok, miután John Tyndale *Island of Sardinia* (1849) című könyve és a hasonló úti-naplók bemutaták. Tyndale erdővel gazdagon benőtt, körülbelül 24 000 négyzetkilométeres, hegyektől szabdaltszigetként írta le, ahol szembetűnő volt „az utak és a közlekedés hiánya”, és a mintegy 600 000 fős lakosság nagyrészt írástudatlan falusiakból állt.

Tyndale, miközben lovon körbejárta a szigetet, tanulmányozta a szárd nyelvet, amely bár a latinból származik, sokat merített a görögből, a spanyolból és a katalánból is, és igen érdekesnek találta az egymásra rétegződött keresztény és pogány hagyományokat. Fent a hegyekben fennállt a lehetősége, hogy *furoiscitivel* (banditákkal és törvényen kívüliekkel) találkozik az ember, lent a völgyekben sűrűn pusztított a malária. A szegénység mindenütt a konfliktusok melegágya volt. A falvakat vendették szakították szét. A hegyvidéki pásztorok és a völgyekben élő földművesek között folyamatos konfliktus dúlt. A külföldi befektetők hatalmas területeket vásároltak fel a vasúthálózat kiépítésére várva, közben Savoya hercegei katonai alakulatokat küldtek, hogy leverjék a közös földek felosztását és bekerítését előíró törvények elleni lázadásokat.

Szardínia nagyobb hegyei, különösen a Gennargentu hegység, a sziget déli felének középső részén természetes védelmet nyújtottak az egymást követő hódítók ellen, és a felföldiek hosszú ideig nem engedelmeskedtek a törvényeknek és a szabályoknak. A függetlenség és a közösségi érzés szelleme a *transumanza* hagyományában (az évszakhoz kötött vándorló pásztorokdásban) gyökerezik. A rómaiak ezért nevezték *Civitates Barbariae*-nek, vagyis a megszelídíthetetlen barbárok földjének.

## A pásztorok törvényének legfontosabb tétele a „*sangue chiama sangue*”, a szemet szemért, fogat fogért elve volt

I. sz. 594-ben Gergely pápa azt írta, hogy az itt lakók „úgy élnek, mint az esetlen állatok, nem ismerik Istent, és kövekhez és fákhoz imádkoznak”.

A sziget Barbagiának nevezett hegyes, középső és keleti részének városaiban, amelyeket a Gennargentu gránit csúcsai árnyékolnak be, keveset számítottak a 14. században az aragóniaiak, vagy a 18. században a savoyaiak által hozott rendeletek. A személyes és közösségi jogokat itt a *codice barbaricinónak* nevezett vidéki törvénykezés határozta meg. Ez az íratlan szabályrendszer mellett, hogy szankcionálta a szomszédos városokban és falvakban lakók állatainak és javainak eltulajdonítását, azt is megszabta, hogy az emberek milyen körülmények között állhattak bosszút. Az ellenségekkel szembeni arányosság elvét követve kimondta például, hogy egy marhatolvajt a füle levágásával kell büntetni, míg azoknak, akik hamisan esküsznek, egy vágás jár a szájukra. A legfontosabb tétele a „*sangue chiama sangue*”, a szemet szemért, fogat fogért elve volt.

Szardínia első hivatalos alkotmánya, az 1392-es Carta de Logu arra utal, hogy bár útonálló az egész középkorban voltak Barbagiában és a környező régiókban, de a spanyolok érkezéséig a *Sardi pelitine* nevezett, állatbőröket viselő pásztorok nem kerültek komoly konfliktusba a gyarmatosítókkal. A rablások visszaszorítása érdekében a spanyolok betiltották a szakáll és a karneváli maszkok viselését (az ellenséget mindig látni kellett), kihirdették az ismert banditák listáját és taglalták az „ország és nemzet ellenségeinek” bűneit. A legveszélyesebbeket büntetlenül meg lehetett ölni, míg a többiekért fejpénzt fizettek, ha elfogták őket.

### Vad természet

A savoyaiak maguknál alacsonyabb rendű fajnak tartották a hegyi pásztorokat. 1834-ben, a bekerítések elleni tiltakozások idején készült jelentés a vidéki Barbagia lakóit az emberi fejlődés első lépcsőfokára helyezi, ezzel azt sugallja, hogy vad, ádáz természetük miatt képtelenek civilizált társadalomban élni. A kérelhetetlen hegylakókat



Veszélyes álca

Hagyományos, fából készült karneváli maszk a Barbagia régióból. Spanyol gyarmatosítók megtiltották az ilyen álarcok viselését, hogy a banditák ne tudják elrejteni kilétüket

### Hősök vagy gazemberek?

Elfogott banditákat vezetnek Aritzo városában, a szardíniai Barbagia régióban. A 19. század végére hozzávetőleg 200 banditát öltek meg, sokukat az olasz kormány által 1894-ben elrendelt embervadászat alkalmával



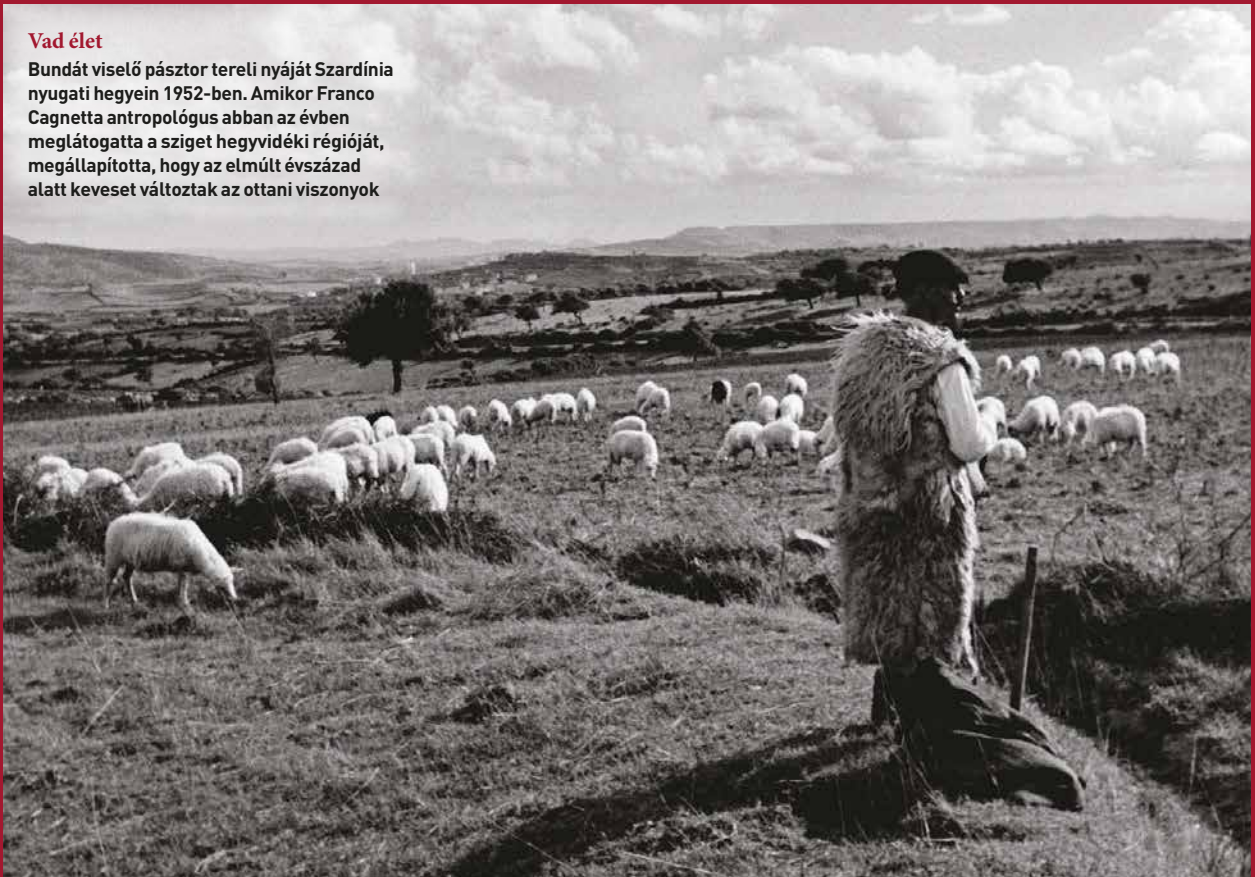
### Én vagyok a jog

I. Arboreai Eleonóra (1347–1404), Szardínia leghíresebb törvényalkotójának szobra. Kezében a Carta de Logu, a sziget első törvényes alkotmánya



### Vad élet

Bundát viselő pásztor tereli nyáját Szardínia nyugati hegyein 1952-ben. Amikor Franco Cagnetta antropológus abban az évben meglátogatta a sziget hegyvidéki régióját, megállapította, hogy az elmúlt évszázad alatt keveset változtak az ottani viszonyok



## Szardínia vad múltja

### Nagy játszma

Szárd bandita 1900-ban. Hat évvel korábban, 1894-ben az olasz hatóságok vészhelyzetet hirdettek a szigeten, katonaságot és rendőrséget küldtek oda, hogy „*caccia grossa*”, azaz nagy ember-vadászatot tartsanak

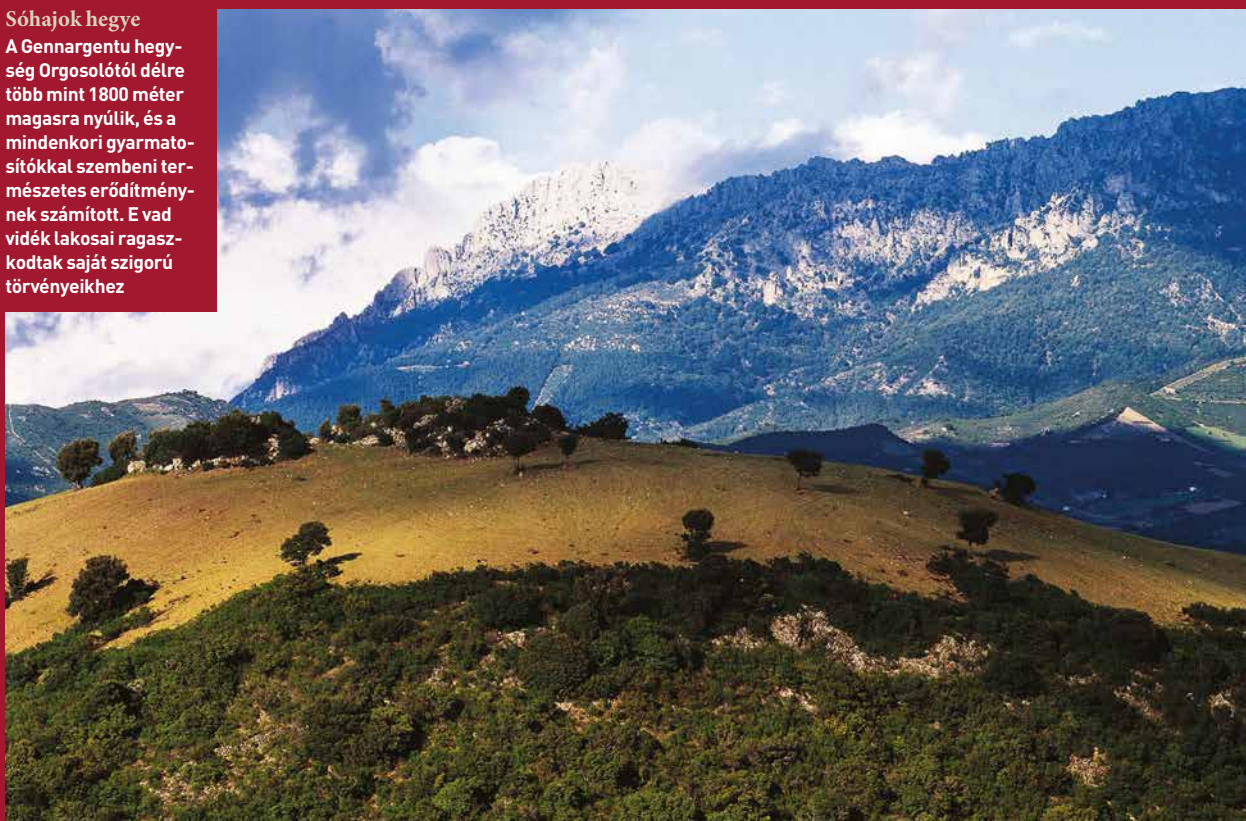


### Becsületes bandita?

Egy freskó Oliena városában Giovanni Corbeddu Salist ábrázolja, az egyik leghíresebb 19. század végi banditát. Bár a helyiek „becsületes banditának” tartják, Corbeddu és emberei számlájára számos erőszakos bűncselekmény írható

### Sóhajok hegye

A Gennargentu hegység Orgosolótól délre több mint 1800 méter magasra nyúlik, és a mindenkori gyarmatosítókkal szembeni természetes erődtémének számított. E vad vidék lakosai ragaszkodtak saját szigorú törvényeikhez



azután is ugyanígy kezelték, hogy Viktor Emánuel 1861-ben kikiáltották az egyesített Olaszország királyává. Az egyesülés után néhány héttel Paolo Mantegazza, Olaszország leghíresebb orvosa felállt a parlamentben, és Szardínia istencsapásának nevezte a hegyi pásztorokat.

Az elkövetkező évtizedek során az ellenségeskedés egyre mélyült, mivel a közföldek megszüntetésével a pásztorok elvesztették legelőiket. Ez Nuorót, a sziget legszegényebb területét érintette leginkább, és 1868-ban a pásztorok a terület minden részén hivatalokat fosztogattak, elpusztították a közföldek magántulajdonba adását igazoló okiratokat. Ebben az időszakban felvirágzott a pecorino sajt készítése, mivel új exportpiacokat fedeztek fel, de a pásztorokodás a kezdeti felfutás után nem sokkal hanyatlásnak indult, és a felföldi területeken elharapózott a gyilkosság, az emberrablás és a banditizmus.

1894-ben, amikor Tortoli-Arbatax tengerparti városát egy banditatámadás során lerohanták és kifosztották, az olasz kormány szükségállapotot vezetett be, a katonaság és a rendőrség „*caccia grossa*” – nagy embervadászatot – rendezett a haramiák után. Még az ezredforduló előtt 200 szökevényt ölt meg a katonai rendőrség Szardínián, és vagy 70 *carabinieri* esett áldozatul az útonállókkal vívott háborúban.

Miközben a haderő tovább vadászott a hegyi banditákra, a kormány a bennszülött népesség tanulmányozásával bízta meg Alfredo Niceforo kriminológust. Niceforo és tapintóköri kollégái, miután koponyavizsgálatot végeztek az úgynevezett „bűnös zóna” több száz lakójánál, kijelentették, hogy a régió népessége egy evolúciós zárvány. 1897-es jelentésében Niceforo etnikai tisztogatási programot javasolt, arra utalva, hogy Szardínia pásztor banditáit el kell intézni „tüzzel-vassal, halálra kell ítélni, mint Afrika és Ausztrália »alsóbb rendű fajait«, miként azt a kolonializmus egyik kortárs szakértője javasolta.

A felföldi politikusok nem fogták fel, hogy a történelem, nem pedig az öröklődés magyarázza a banditák tevékenységének újjáéledését. Miként azt Antonio Gramsci (1891–1937), a szardíniai születésű politológus később megállapította, a törvény és a rend problémája primitív osztályharcként jelentkezett hazájában: olyan konfliktus volt, amely „banditizmussal, zsarolással, erdőégetéssel, a jószág lesántításával, asszonyok és gyermekek elrablásával, a törvényhatóság elleni támadásokkal keveredik”. A banditizmus évszázados hagyománya egyfajta „kezdetleges terrorizmus formáját öltötte”, és az államhatalommal való szorosabb összefonódás, az uzsorászkodás és a külföldi befektetőkkel való kapcsolat jellemezte. Amikor Franco Cagnetta antropológus 1952-ben megérkezett Orgosolo városába, nagyjából az egy évszázaddal korábbi viszonyokkal találkozott. A várost a katonai rendőrség zárta körül. A bünténnyel gyanúsított helybélieket kijárási tilalommal és internálással sújtották, az ítéletekkel szemben nem volt mód jogorvoslatra, és fizetett kémek révén tartották megfigyelés alatt a helyi lakosságot. Cagnetta megállapítása szerint még mindig nincs igazság a szegények számára Orgosolóban. „*Su connutu*”, vissza a múlthoz.

## Az 1950-es évekre még mindig nem volt a szegényeknek igazsága, a „*Su connutu*” – vissza a múlthoz – reménytelen panasz maradt

### Félelmetes bosszúállók

Szardíniában sok híres, köztiszteletben álló, elesett banditának őrzik az emlékét a szülővárosában, és nemcsak a *mano pesante* – az állam kemény kezének – áldozataként, hanem félelmetes bosszúállókként, a szegények és elnyomottak barátaiként is emlékeznek rájuk.

Eric Hobsbawm úttörő tanulmányának, az 1959-ben megjelent *Primitív lázadóknak* köszönhetően ezeket a pásztor banditákat más, ugyancsak margóra szorult lázadókkal és szabadságharcosokkal hozták rokonságba: az andalúziai *bandoleró*kkal, a braziliai *cangaço*kkal és az ukrán *mabnoistá*kkal. Hobsbawm szerint ezeket a „társadalmi banditákat” azok a hagyományos társadalmak termelték ki, amelyeket egy nagyobb gazdasági és jogrendszer olvasztott magába.

Szardínia hegyvidéki városainak viszonylagos elszigeteltsége és vad szülőkörűsége tette lehetővé, hogy Európa utolsó társadalmi banditabázisa legyen. A társadalmi banditák pontos státusza nem mindig volt világos. Például a hegyoldalon épült város, Oliena egyik útja mellett egy négy méter magas freskó ábrázolja Giovanni Corbeddu Salist (1844–1898), az őstamentumi szakállat viselő, felfegyverzett pásztor. Valószínűleg ő a leghíresebb a hozzávetőleg 200 bandavezér közül, akik a 19. század végén tevékenykedtek Barbagiában. Corbeddu és slege egy hegyi barlangot foglaltak el a Mount Uddè egyik meredek hegynyúlványán, ahol a városiak szokták elrendezni a vitáikat. Bár a helyi folklór szerint „becsületes bandita” volt, aki békét teremtett és mindig kész volt segíteni a rászorulóknak, tudjuk, hogy Corbeddu bérgyilkos is volt, pénzért rabolt, bántalmazott embereket vagy tett kárt mások birtokában.

Akármi is az igazság ez és a többi banditalegenda mögött, nem nehéz belátni, hogy miért a leginkább elszegényedett településeken tartották *unu fizu de malasortek*nek, szerencsétlen páráknak őket. Szökésben lévő banditaként Pasquale Tanneddu egy levélben bevallotta Cagnettának, hogy hazájuk ostrom alatt áll, a népe kettészakadt. „Gyűlölöm a törvényen kívüli életet, de százszor inkább lennék halott, mint gályarab”, írta. Néhány hónappal később Tanneddu ismeretlen támadók lötték le – újabb áldozata lett a konfliktusnak, amely oly régi, mint a hegyek.



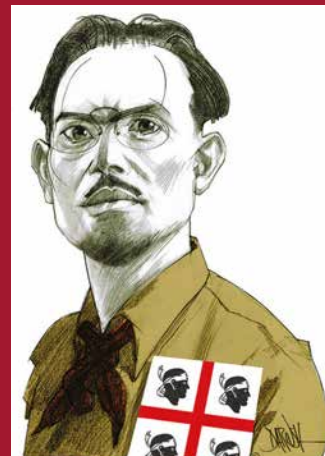
#### Mór támogatás

Az amerikai katonai bázis elleni tüntetők Santo Stefanóban 2005-ben. A sziget „négy mór” ábrázoló zászlaja, a szárd nacionalizmus jelképe az elmúlt évtizedekben több különböző politikai és társadalmi ügy szimbóluma volt



#### Szeparatista ambíciók

A radikális baloldali kiadó, Giangiacomo Feltrinelli (balra) Fidel Castróval 1964-ben. A milánói „agitprop milliomos” támogatta a kubai vezető rezsimjét és banditákat akart toborozni, hogy „mediterrán Kubává” alakítsa Szardíniát



#### Mussolini végzete

Emilio Lussu, a Szárd Akció Párt antifasiszta vezetője az 1920-as években jelentős támogatásra tett szert

# A fasizmus bukása után nem a függetlenség, hanem a bűnözés, a banditizmus és a radikális politika össze- fonódásának kora következett

A 20. század fordulóján Szardínia politikai térképe drámai változáson ment át. Nacionalista eszmék éledtek a sziget egyes városaiban, Cagliariiban és Sassariiban rendezett demonstrációkon, és megszületett a „Szárazföldiek a tengerbe!” jelszó. A tartományi politikában a szocialista szónokok mozgósítani kezdték a földnélküli parasztságot. Ezek az irányzatok az első világháború után kapcsolódtak össze, amikor az egykori bajtársak a sziget minden részéről nemzeti szövetséget alkottak, 1921-ben megeremtve a Szárd Akció Pártot, Itália első etno-regionalista pártját. A parasztok, bányászok és exkatonák is átvették a párt üzenetét, hogy „előbb a szárdok, aztán az olaszok”, és a helyi választásokon Emilio Lussu vezetésével, egyéves fennállás után a szavazatok figyelemre méltó részét, 36%-át szerezték meg.

A fasizmus aztán elsöpörte a függetlenség reményét. Míg Lussu és a többi radikális szocialista élénken ellenzett mindenfajta szövetséget a birodalomépítő és antidemokratikus Mussolinival, a Szárd Akció Párt konzervatív szárnyát becsalták egy olyan szövetségbe, amely biztosította őket arról, hogy az autonómia a küszöbön áll. Közben Mussolini de facto diktatúrája soha nem látott centralizált államszervezetet hozott létre, és leghangosabb politikai ellenfeleit, Lussut is beleértve, belső száműzésre készítette.

## A politika és a bűnözés összefonódása

A fasizmus bukása után a szeparatista mozgalom a *Lega Sarda* formájában bukkant elő újból, de a függetlenség esélyét nem hozták el a választások – és „a sziget gazdasági és társadalmi reneszánszának” sem volt semmi jele, amit a szárazföldi regionális fejlesztők ígértek –, a bűnözés, a banditizmus és a radikális politika egyre inkább összefonódott. 1967-ben, ebben a forrongó időszakban látogatott először Szardíniára a milánói kiadó és úgynevezett „agitprop milliomos” Giangiacomo Feltrinelli. Castro lelkes támogatója és a fejlődő világ más felkelőinek nagylelkű barátja felderítőúton járt. Arra keresett választ, hogy a sziget sokat támadott szeparatista mozgalma képes-e egyesülni a parlamenten kívüli baloldallal? A hegyes Barbagia rongyos banditáiból vajon lehet-e gerillaélszapatot alakítani, hogy aztán puccsot végrehajtván végre elszakítsa Szardíniát szárazföldi uraitól?

Feltrinelli érezte, hogy a spontán felkelés már megindult. A radikális kiadó a Gennargentu északi lábánál csatlakozott a pásztorok és az ifjúság csoportjaihoz, hogy tiltakozzanak egy NATO katonai komplexum létrehozása ellen Pratobello legelőin, Orgosolo közelében, és a helyi ellenzéknek is támogatást nyújtott a vadászoktól és juhászoktól elzárt területen létrehozandó nemzeti park ügyében. Feltrinelli a pratobellói ellenállás sikerén felbuzdulva titokban többször találkozott a szökésben lévő banditával, Graziano Mesinával. Az Orgosolóból származó Mesina számos gazdag iparmágnást rabolt el, és nemrég szökött meg a börtönből. Feltrinelli számára ő tűnt a legjobb jelöltnek, hogy Szardínia „kezdetleges proletariátusát” a függetlenség ragyogó új hajnala felé vezesse.

Feltrinelli terve, hogy Szardínia egyfajta „mediterrán Kuba” legyen, végül megbukott. Mesinát 1968 márciusában újból letartóztatták, és 1972-ben Feltrinellit az a bomba ölte meg, amelyet ő és a baloldali paramilitáns Gruppi d’Azione Partigiana (Partizán Akciócsoportok) megkíséreltek felrobbantani a szárazföldön. De a sziget továbbra is a forradalmi baloldal melegágya maradt. 1978-tól az újjáalakult *Barbagia Rossa* terroristacsoport uszító kampányba kezdett, támadásokat indított katonai és rendőri létesítmények ellen. A következő évtizedben a földbirtokosok és iparmágnások elrablása, majd hatalmas váltságdíj fejében való eleresztése Barbagia posztparaszti városai számára egyfajta „talált pénzé” vált.

A szárd szeparatizmus az 1980-as évek választásai során került megint előtérbe, amikor a tartományi voksolásokon váratlanul előretört az Akció Párt. De a reneszánsz rövid életűnek bizonyult: a további évtizedekben a szeparatista mozgalom lassacskán pártoskodásba fordult. A nagyjából egy tucat különböző, függetlenségért harcoló párt jellemző módon mintegy 20%-ot ért el a tartományi választásokon. A valódi területi autonómia követelését újabb csapás érte, amikor az 1990-es években a kormányzó kereszténydemokraták részben támogatták a törvényes reformokat és az önidetítást.

A függetlenségi mozgalom szétforgácsolódása miatt sok nacionalista felhagyott a szuverenitás és az önkormányzatiság retorikájával, és a nyelvre, az identitásra összpontosító kulturális nacionalizmus felé fordult, és sikerült hivatalosan „Európa legnagyobb nyelvi kisebbségének” elismertetni a szárdokat. Az úgynevezett „új-szárdok” érdeklődése az utóbbi években gyökereik irányába fordult: a pászorkultúra és a Lawrence-t és más angol utazókat is annyira vonzó kereszténység előtti történelem felé. „*Su connutu*” – vissza a múlthoz –, ez ma már nem a kisemmizettek csatakiáltása, hanem a mélyen gyökerező, hosszú múlt ünnepeit jelenti. 🌐

**Antonio Melechi**  
a Yorki Egyetem  
tiszteltbeli kutatója